

شایسته ریاض،
دانشجو دکتری، زبان و ادب فارسی گروه،
زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کشمیر۔

معرفی و بررسی نسخه های خطی "تاریخ کشمیر" از ملا محمد خلیل مرجانیوری

نخستین کسی به منظور تبلیغ و اشاعت با جمعی از مریدانش وارد کشمیر شد سید شرف الدین بلبل شاه تر کستانی است که در سال ۵۲۲۵ هجری قمری به خاک کشمیر نهاد دوازده اثر اعمال و اخلاق او 'رنجنا' که راجای کشمیر بوده به نور اسلام منور گردید و به لقب صدرالدین ملقب گشت۔ اسلام در کشمیر همان روز به توسط فارسی تبلیغ رسید و به این ترتیب هم عقیده اسلام و هم زبان شیرین فارسی به یک وقت وارد خطه کشمیر شدند و تقریباً ۲۳ سال بعد شخصی به نام شاه میر که بنیان گذار سلسله شاهمیری در توسعه اسلام و بسط و گسترش زبان و تمدن فارسی در کشمیر سهم بزرگی داشتند شاه میرها مجموعاً ۱۱۶ سال در کشمیر حکومت کردند۔

نخستین حاکم کشمیر سلطان زین العابدین بود در زمان او بیشتر کتابها که برشته تحریر آمده آن کتابهای تاریخی بودند مانند 'کشمیر راج ترنگی' زینه راج، به حکم وی تالیف کردند وقایع کشمیری از ملا احمد کشمیری، تاریخ نادری از ملا نادر، تاریخ قاضی حمید از قاضی ابراهیم۔ بعد از عهد شاهمیری حکومت چکان آغاز شد در عهد چکان برای پیش رفت زبان و ادبیات فارسی کارهای گوناگون انجام شده ولی بیشتر از اینان کتابهای تاریخی بود مانند تاریخ کشمیر از سید علی ماگره و بعد از این در کشمیر دولت مغلان آغاز می شود و بیشتر تاریخ نگاران۔ در این

زمان زندگی می کردند حیدر ملک چادوره آثار وی تاریخ کشمیر است۔
تاریخ کشمیر از محمد اعظم دیده مری، منتخب التواریخ از پندت نرائن
کول و غیره بعداً افغانستان بر کشمیر تسلط گرفتند در عهد افغانیان تاریخ
نگاران مانند سعد الله سعادت تخلیق وی باغ سلیمان، محمد اسلم
منعمی آثار وی گوهر عالم، تاریخ شایق از عبدالوهاب شایق است۔

اگر چه عهد سنگان معروف است که برای پیشرفت زبان و ادبیات فارسی
کاری انجام نداده تا هم چند تا کتابهای تاریخی در این زمان هم نوشته
شده که دارای اهمیت زیادی است مانند مجموع التواریخ از پندت
بیربل کاجرو، گلزار کشمیر از کرپارام۔

دولت دو گره سال ۱۸۴۳ میلادی به کشمیر شروع شد و مثل دوره،
سلاطین این دوره هم به لحاظ پیشرفت زبان و ادبیات فارسی خیلی مهم
است چون نه فقط نویسندگان و شاعران مسلمانان بلکه دانشمندان
و شاعران هندو و هم برای ترقی و پیشرفت زبان و ادبیات فارسی کارهای
نمایان انجام دادند مانند پندت راج کاک، پندت گوپال کول، پندت سیتا
رام بقایا، پندت دامودر ترسل و غیره در این دور شعرهای شیرین فارسی
گفتند و کتابهای نثر هم نوشتند که بیشتر از آن کتابهای تاریخی هست
مانند تاریخ حسن از پیر غلام حسن کویهانی، تاریخ کبیر از غلام محی
الدین و تاریخ کشمیر از ملا محمد خلیل مر جانپوری۔

ملا محمد خلیل مر جان پوری:

یکی از تاریخ نگاران فارسی در عهد دو گران اسمش ملا محمد خلیل
بوده است چون به مر جان پور به دنیا آمده بود به همین از زاد گاه
خویش منسوب شد و مر جان پوری شد۔ ملا محمد خلیل یک خدا رسیده
بزرگ و معلّم بود از آثار ایشان معلوم می شود که ایشان در خانواده ای
که علم و ادب بر خور بودند۔ چشم بجهان گشود از تاریخ کشمیر معلوم

می شود که ملاً محمد در سال ۱۲۸۹ هـ می زیست -
یکی از آثار ایشان "تاریخ کشمیر -" در قرن ۱۲۸۸ هـ بمطابق
۱۸۷۱ - ۱۸۷۰ء نوشته شده است و در حکومت مهاراجه رنیر سنگه به
فرمائش پندت راجه كاك این كتاب را تقدیم او كرد این كتاب تاریخی دو
نسخه خطی در سازمان تحقیق اشاعت دولت جموں و کشمیر محل
کتابخانه مرکزی علامه اقبال دانشگاه کشمیر سرینگر موجود هستند در
این کتاب تاریخ کشمیر و تذکره شعرای کشمیر با تفصیل بیان نمود است
ملاً محمد خلیل به زبان فارسی دسترس کامل داشت تاریخ کشمیر کتابی
است که عبارتهای خیلی ساده بی تکلف نوشته شده است و از عبارتهای
مسجع اند - ثقیل و گیر مانوس پرهیز کردند - در این کتاب علاوه بر تاریخ
اوضاع سیاسی آن زمان هم ذکر شده است نیز جاهای دیدنی کشمیر و
مراسم فرهنگی کشمیر را تحت موضوع قرار داده است - مانند نشاط باغ،
نسیم باغ، ویری ناگ و سراسر مختلف در شهرها و روستاها بر گزار سود
ذکر نموده است - و احوال و آثار شعراء، علماء مانند خواند ملاً طیب،
شیخ محسن فانی، شهید لاله ملک، نازک حافظ، حافظ صادق و غیره م
ذکر هستند -

ملاً محمد خلیل یکی از معروف ترین دانشور، عالم و تاریخ نگار بود
آثاروی تاریخ کشمیر است - این کتاب سه نسخه خطی در سازمان تحقیق
واشاعت دولت جموں و کشمیر محل کتابخانه مرکزی علامه اقبال
دانشگاه کشمیر زیر شماره ۱۰۷۴ - ۳۱۰۷ محفوظ هستند - این کتاب بحکم
پندت راجه كاك برشته تحریر آورده -

نسخه اول: Manuscript First

نخستین نسخه ی خطی در سازمان تحقیق و اشاعت دولت جموں و
کشمیر محل کتاب خانه مرکزی علامه اقبال دانشگاه کشمیر سرینگر زیر

شماره ۱۰۷۴ فولیوز ۱۶۸ کاغذ نیم سفید خط نستعلیق سائز 27x16 نسخه ای دارای ۲۹۰ برگ و هر برگ تقریباً ۱۹ سطور به خط نستعلیق نوشته شده است. این نسخه مجلد است اما اسم کاتب ندارد. این نسخه از این عبارت آغاز شده است.

آغاز: Beginning

رَبِّ يَسْرٍ وَ تَمَمَّ بِالْخَيْرِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

این کتاب تاریخ کشمیر جنت بنظیر مصنفه ملاً محمد خلیل مرجان پوری حسب الحکم پنڈت راجه کاک صاحب در بکمال جان فشانی و عرقریزی بعد تحقیقات و مطالعات تواریخ های ماضی مرتب گردیده. این نسخه ازین عبادت به اتمام رسید.

بطرز عجیب و طرح غریب ترتیب داده خانهای بعضی غربا و ضعفا بجور و زور از چپ و راست برداشته زمین آنها به دان ملحق گردانید و هر یک از نامداران اهل اسلام را فراخور پایه دوکانی دو طبقه از مایه خود بنا کنانید ازین سبب مردم بانواع غم و الم مبتلا گشتند و یک بازار از جانب سرکار.

نسخه دوم: Manuscript Second

این نسخه هم در سازمان تحقیق و اشاعت دولت جموں و کشمیر محل کتابخانه مرکزی علامه اقبال دانشگاه کشمیر سرینگر زیر شماره ۸۰۰ کاغذ نیم سفید خط نستعلیق و سائز 31.7 x 25 cm موجود است. فولیوز 158 و دارای برگ 317 و هر برگ تقریباً ۲۰ سطور دارد بعضی جاه رنگ کرمز سطور است. این نسخه به هم مجلد است و اسم کاتب دارد اسم او قاضی نظام الدین بتاریخ ۱۰ ماه اکتوبر ۱۹۵۶ء نوشته شده است این نسخه ازین عبارت آغاز شده است.

آغاز: Beginning

رَبِّ يَسْرُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَتَمَّ بِالْخَيْرِ

این کتاب تاریخ کشمیر جنت بنظیر مصنفه ملاً محمد خلیل مرجان پوری حسب الحکم پنڈت راجه کاک صاحب در بکمال جان فشانی و عرقریزی بعد تحقیقات و مطالعات تواریخ های ماضی مرتب گردیده- این نسخه ازین عبادت به اتمام رسید-

بطرز عجیب و طرح غریب ترتیب داده خانهای بعضی غربا و ضعفا بجور و زور از چپ و راست برداشته زمین آنها بدان ملحق گردانید و هر یکی از نامداران اهل اسلام را فراخور پایه دوکانی دو طبقه از مایه خود بنا کنانید ازین سبب مردم بانواع غم و الم مبتلا گشتند و یک بازار از جانب سرکار بدست هنود کاردارد-

نسخه سوم: Manuscript Second

این نسخه هم در سازمان تحقیق و اشاعت دولت جموں و کشمیر محل کتابخانه مرکزی علامه اقبال دانشگاه کشمیر سرینگر زیر شماره ۳۱۰۷ کاغذ نیم سفید خط نستعلیق، سائر 8.5 x 9.5 فولیوز 152 و دارای برگ 300 و هر برگ ۱۵ سطور دارد این نسخه هم مجلد است اما نسخه این کاتب ندارد-

آغاز: Beginning

رَبِّ يَسْرُ وَتَمَّ بِالْخَيْرِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

این نسخه هم به این عبارت تمام شده است-
بطرز عجیب و طرح غریب ترتیب داده خانهای بعضی غربا و ضعفا بجور و زور از چپ و راست برداشته زمین آنها بدان ملحق گردانید و هر یکی از

نامداران اهل اسلام را فراخور پایه دوکانی دو طبقه از مایه خود بنا کنا
نید ازین سبب مردم بانواع غم والم مبتلا گشتند و یک بازار از جانب
سرکار بدست هنود کاردارد۔

کتاب شناسی:

Bibliography

- (۱) احمد۔ ملک نذیر، کشمیر سرمایہ الفاظ کے سر چشمے، سن اشاعت
۱۹۹۳ء۔
- (۲) اسلام آبادی، عبدالرشید، روضۃ الکشمیر، نسخہ خطی، زیر شماره ۱۲۵۶ء
در سامان تحقیق و اشاعت دولت جموں و کشمیر محل کتابخانہ مرکزی
علامہ اقبال دانشگاه کشمیر زیر شماره ۶۱۳ موجود است۔
- (۳) بخاری، سید محمد عارف، تحفته العارفین، نسخہ خطی، زیر شماره
۱۷۷۳ در کتابخانہ تحقیق مرکزی علامہ اقبال دانشگاه کشمیر موجود است۔
- (۴) بٹ، غلام رسول۔ مورخین کشمیر کی تاریخیں، زیر نگرانی "شیخ جاوید
احمد" تاریخ اشاعت ۲۰۰۸ء۔
- (۵) تیکو، دکتر۔ گ۔ ل "پارسی سرایان کشمیر" انتشارات انجمن ایران و ہند
تہران، ۱۳۴۲۔
- (۶) راشدی، حسام الدین، تذکرۃ شعرای کشمیر، کراچی ۱۳۴۶ ش۔
- (۷) سروری، پروفیسر، عبدالقادر، کشمیر میں فارسی ادب کی تاریخ زیر
نگرانی شیخ اعجاز احمد سنہ اشاعت ۲۰۱۲ء۔
- (۸) سید۔ صباح الدین عبدالرحمن، بزم تیموریہ، جلد سوم تاریخ اشاعت
اپریل ۱۹۹۱ء۔
- (۹) مسعودی، محمد منور تاریخ کشمیر سال اشاعت ۱۹۹۳ء۔

